

Sashalmi Endre

Trónöröklés és isteni jogalap
Nagy Péter uralkodása idején
Az írott források és az ikonográfia tükrében

Kronosz Kiadó

Sashalmi Endre

Trónöröklés és isteni jogalap
Nagy Péter uralkodása idején
(1682–1725)

SASHALMI ENDRE

Trónöröklés és isteni jogalap
Nagy Péter uralkodása idején
(1682–1725)

Az írott források és az ikonográfia tükrében

KRONOSZ KIADÓ
2013

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2013-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6048-09-7

A kézirat megírását
a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj
segítette. (BO 00171/09/02)

© Sashalmi Endre
© Kronosz Kiadó

Tartalom

Előszó	7
Bevezetés	9
1. Historiográfia	16
1.1. Trónöröklés és isteni jogalap Oroszországban 1682–1725: az írott forrásokat feldolgozó művek historiográfiája	18
1.2. Trónöröklés és isteni jogalap Oroszországban 1682–1725: az ikonográfiát feldolgozó művek historiográfiája	21
2. Trónöröklés és isteni jogalap Oroszországban 1613–1682 között	28
3. Az oszmánellenesség megjelenése a cárok isteni jogalapjában és ennek ikonográfiája	53
3.1. Az oszmánellenesség az <i>Orosz Sas</i> című műben	53
3.2. Az oszmánellenesség és a cárok isteni jogalapja az ukrainai heraldikus versekben és metszeteken	60
3.3. A cári lovasportrék megjelenése	69
4. A trónöröklés 1682–1696 között	77
4.1. Eseménytörténet	77
4.2. Az 1682–1689 közti változások lényege és jelentősége: „új politikai-teológiai koncepciók” és az ideológia új médiuma	81
4.3. A „krisztocentrikus ikonográfia” helyreállítása	102
5. Ikonográfiai forradalom, isteni jogalap és trónöröklés Oroszországban 1696–1725 között	116
5.1. Ikon és metszet: az azovi győzelem (1696) megörökítése	116
5.2. Az ikonográfiai forradalom	126
5.3. A hatalom új ikonográfiája Nagy Péter 1705-ös <i>Szimbólumok és jelképek</i> című könyvének címlapján	130

5.4. Trónöröklés és isteni jogalap: krízisek és megoldások	
1715–1722 között	143
5.4.1. Metszetek és szónoklatok 1715–1718	143
5.4.2. Legitimitás és idoneitás Feofán Prokopovics „Dicsőítő szónoklat Péter Petrovicznak, a legnemesebb uralkodó cárevicznek és nagyfejedelemnek születésnapja alkalmából” (1716) című művében	148
5.4.3. „Dicsőítő szónoklat Szent Katalin nagyvértanú napján, a hitese Katalin Űrnő, Összorosz Cárné névnapjára” (1717)	165
5.4.4. A koronázás mint ikonográfiai és teológiai probléma	169
5.4.5. „Feofán Prokopovics nyomtatott genealógiája” (1717)	173
5.4.6. Alekszej trónfosztásától (1718) a trónöröklésről szóló törvényig (1722)	182
5.4.6.1. A kizárás rituáléja és dokumentumai	182
5.4.6.2. „A Cári hatalomról és tiszteletről” (1718)	188
5.4.6.3. „Az uralkodó akaratának joga állama örökösének meghatározására” (1722)	195
5.5. Az önálló női uralom képi ábrázolása: Katalin az új és a régi médiumok tükrében	199
Bibliográfia	210
Képek jegyzéke	219
Summary	222

Előszó

Az *ikonográfia* a képek és képi ábrázolások mögöttes, kódolt jelentésének feltárásával és megértésével foglalkozó tudomány. Hagyományosan a művészettörténészek „felségterületének” számít, de a történész sem nélkülözheti, függetlenül attól, hogy akár az ókor, akár napjaink történetét kutatja. Különösen, ha az ikonográfia azon szegmenséről van szó, amit *politikai ikonográfiának* nevezünk. Jól mutatja a téma iránti érdeklődést egy nemrégiben napvilágot látott kétkötetes mű, *A politikai ikonográfia kézikönyve (Handbuch der politischen Ikonografie, München, 2011.)*, amely több korszakon átívelő áttekintést ad a legfontosabb politikai fogalmakról, gazdag képi anyaggal illusztrálva.

A képi ábrázolások a politikai eszmék rekonstruálása és megértése szempontjából ugyanolyan fontosak, mint az írott források. Nemcsak azért, ahogy azt egy kínai közmondás tartja: „Egy kép többet mond, mint ezer szó.” A politikai ikonográfia jelentőségét az általam vizsgált korszak vonatkozásában az adja, hogy az írni-olvasni tudás még a koraujkorban is a társadalomnak csak egy szűk rétegére korlátozódott, s ez különösen így volt Oroszországban. Ebben az időben Európa-szerte a képi ábrázolások voltak azok, amelyek a többség számára a hatalomra vonatkozó nézeteket közvetítették a szószékről elhangzó tanítások és a publikus rituálék mellett. A képek szerepe csak nőtt a nyomtatás feltalálásával, ugyanis a nyomtatott anyagok több mint felét a 16. században és még a 17. század egy részében is nem könyvek, hanem egy-két lapból álló, többnyire képeket is tartalmazó kiadványok, illetve a pamflet műfajába tartozó rövid írások tették ki.

A nyomtatás forradalma azonban körülbelül 1700 előtt éppen csak megértette Oroszországot. Maga az első nyomdagép beszerzése is egy évszázaddal a nyomtatás feltalálása után történt meg Moszkvában, másrészt teljesen centralizált volt a kiadványok készítése – ráadásul a nyomtatás az egyház monopóliuma volt, és Moszkván kívül csak néhány nyugati határ menti kolostorban működött nyomdagép.¹ Így érthető, hogy európai viszonylatban rendkívül kevés, ötszáznál is kevesebb kiadvány született az 1550-es évektől 1700-ig terjedő időszakban (általában 1200 vagy 2400 darabos példányszámban).²

¹ MARKER 1985, 19.

² MARKER 1985, 19.

Éppen ezért a hatalom képi ábrázolása Péter előtt döntően az *ikonokon* keresztül jutott el az alattvalókhoz. Nagy Péterre várt a feladat, hogy a nyomtatást meghonosítsa birodalmában, s egyúttal kihasználja a benne rejlő lehetőségeket reformjainak véghezvitelében. A nyomtatás szerepe azonban nem merült ki számára ebben: az írott és képi források – főként a nyomtatásban megjelentetett szónoklatok valamint a metszetek – különösen fontosak lettek nemcsak az uralkodói hatalom legitimációjának kifejtésében, hanem a cári hatalom új, nyugatias imázsának megteremtésében is.

A trónöröklés áttekintése az 1682–1725 közti időszakban kiváló lehetőséget kínál arra, hogy az uralkodói hatalomról vallott nézetek jellegzetességeit az írott és a képi források párhuzamos vizsgálatán keresztül mutassuk be. A trónutódlás ügye volt ugyanis az, ami változó okok miatt és változó súllyal, de végig problematikus kérdés maradt: kezdve attól, hogy Fjodor cár, Péter testvére 1682-ben örökre lehunyta szemét, egészen addig, hogy 1725-ben Péter (Nagy Péterként) eltávozott az élők sorából.

*

A vizsgálatba igyekeztem olyan írott és képi forrásokat is bevonni, amelyeket eddig egyáltalán nem, vagy alig dolgoztak fel a téma kapcsán. Ezek részleteit a kifejtés során ismerheti meg az olvasó. Az írott források és az egyes metszeten levő szövegek esetében (megkímélve az olvasót a felesleges részekről) mindig a megértéshez legszükségesebb elemek fordítására és közlésére törekedtem – az olyan metszetek esetében viszont, amelyeken kizárólag (vagy döntően) szalagokba írt feliratok találhatók, több esetben is teljes fordítást adtam. Amennyiben lehetséges volt, utaltam arra is, hogy ezek honnan származnak. (A Bibliából vett feliratok túlnyomó részben szó szerinti idézet formájában, vagy apró változtatásokkal jelennek meg a metszeten.) A források elemzése során esetenként zárójelben megadtam egy-két szó, kifejezés eredeti változatát is, ahol ennek jelentőségét láttam, a korszak szisztematikus politikátörténetét viszont mellőztem.

A bibliai idézetek vagy bibliai eredetű szövegek magyar fordításakor a Károli Bibliát használtam, hogy az archaikus nyelvezetet lehetőség szerint megőrizzem. Egy-két esetben azonban a kontextus megkövetelte, hogy a szöveg-hűség miatt a Katolikus Biblia szövegére támaszkodjam. (Így például a Pál apostoltól származó sort a hatalom eredetére vonatkozóan konzekvensen ez utóbbiból vettem át: „*Mert nincs hatalom, csak az Istentől!*”).

A könyv, szándékaim szerint, remélhetőleg hozzájárul az orosz monarchizmus problematikájának jobb megértéséhez.

Bevezetés

1725 és 1796 között három rövid időszakot – II. Péter (1727–1730) regnálását, az alig kéthónapos csecsemőként trónra került VI. Iván (1740–1741) alatti régensség időszakát, valamint III. Péter (1762) pár hónapos uralkodását – leszámítva nők ültek Oroszország trónján. A férfi és női koronás fők hatalma Nagy Péter után azonos nevezőre került: Péter második feleségétől, I. Katalintól (1725–1727) kezdődően ugyanis megszűnt az uralkodás jogának férfinemhez kötött kizárólagossága, s a szebbik nem képviselői (császárnői címmel) ugyanúgy az égi király kiválasztottjaként, az ő akaratából nyerték el az uralkodás hatalmát, mint a korábbi cárok.

Az Isten által adott örökletes hatalom eszméjét juttatja kifejezésre az a borítólapként szolgáló modern, 2007-ben (*Sztorozsevi Szent Szavva* halálának 600. évfordulója alkalmából) vagy ezután készült ikon, amelyen (bal oldalon) a *Rurik ház*, illetve (jobb oldalon) az 1613-ban hatalomra jutó *Romanov ház* látható, mégpedig *feliratokkal* is azonosítva.³ A felhőn az 1407-ben elhunyt kolostori szent, *Sztorozsevi Szent Szavva* áll, aki a leghíresebb orosz szerzetes szent, Radonyezsi Szent Szerгий egyik tanítványa volt. Szavvát 1547-ben avattak szentté, kultuszát pedig Alekszej cár (1645–1676) karolta fel. Miután a cár Szent Szavva segítségének köszönhetően csodálatos módon megmenekült a haláltól egy vadászaton, égi oltalmazójának tekintette őt, aki aztán magának a *Romanov dinasztiának a patrónus szentje* lett, s úgy tekintettek rá, hogy ő az „*Isten által kiválasztott cárok közbenjárója*” (minthogy a Romanovok, az előző cárokhoz hasonlóan, szintén Isten által kiválasztott uralkodóknak tekintették magukat).

Szent Szavva alakja ezen az ikonon így mintegy képi módon jeleníti meg az isteni jogalap klasszikus újszövetségi bibliai tételét: „*Mert nincs hatalom, csak az Istentől.*” (Róm.,13:1.) – kiterjesztve azt a Rurikovicokra is, akikkel a rokonságot (sok esetben fiktív módon is) állandóan hangsúlyozták a korai

³ Természetesen egyik dinasztia esetében sem szerepel a képen az összes uralkodó. A Rurikovicok között látható egyetlen női uralkodó bizonyára a szentként tisztelt Olga, aki elsőként tért át a keresztény hitre a 10. században.

Romanovok. Az iménti teológiai tétel egészen a cárizmus bukásáig axióma maradt a hatalomfelfogás terén, ami meghatározta Oroszország politikai berendezkedését is: a hatalom csakis és kizárólag Istentől származhatott, nem pedig a néptől, mely utóbbit hivatalosan soha nem ismerték el a hatalom forrásának. Krisztus alakja és a mellette levő felirat az ikonon, „*Urunk és Istenünk, Jézus Krisztus, a királyok királya*”, szintén a hatalom isteni eredetét fejezi ki – az ikon kontextusában immár nemtől függetlenül. Az önálló női uralom elfogadtatásában pedig megkerülhetetlen szerepet játszott Nagy Péter uralkodása.

Az ikon érdekessége, hogy a Romanov dinasztiából származó uralkodók közül néhányat egyértelműen felismerhető módon jelenít meg, azaz realista vonásokkal ábrázol, köztük Nagy Pétert is. Péter alakja azonban nem ezért fontos, hanem azért, mert ikonográfiai szempontból váltást jelent a regáliák terén: nem a cárok Monomah-sapkáját láthatjuk rajta és az összes utána következő uralkodón (kivéve a családjával ábrázolt utolsó cárt, II. Miklóst), hanem európai mintájú, ún. császári típusú (zárt) koronát. Péter 1721-ben valóban felvette a császári címet (hivatalosan *Összorosz Császár* lett), mindazonáltal Péter a valóságban nem viselt császári koronát! Egy ilyen koronát nem saját, hanem felesége, Katalin koronázására készítettett, amellyel aztán 1724-ben ő maga koronázta meg Katalint, mint utódját. Nem ez a korona lett azonban az orosz birodalmi korona néven ismert hatalmi jelvény: azt már II. Katalin (1762–1796) készíttette el, de alakja hasonlított ahhoz, mint amit névrokona és elődje, I. Katalin is viselt. (Mindegyik II. Rudolf német-római császár 1602-ben készült, házi használatra szánt császári koronáját – a későbbi osztrák császári koronát – vette mintának, különösen II. Kataliné.)

II. Miklóst, az utolsó Romanovot az ikon a Monomah-sapkával ábrázolja, ami jól mutatja Miklós mentalitását: politikai nézetei a 17. századi cári hatalomra vonatkozó elvek voltak, amelyek érthetően anakronisztikusnak bizonyultak a 20. század elején az európai alkotmányos és parlamentáris monarchiák közegében. Ugyanakkor II. Miklóst, feleségét és gyermekeit, valamint Miklós sógornőjét, Jelizaveta Fjodorovná (kék ruhában) a mártírok keresztjével ábrázolja az ikon, nem véletlenül. Jelizaveta Fjodorovná (aki a férje ellen elkövetett bombamerénylet (1905) után zárdát alapított és maga is apácának állt, hogy a szegények és a betegek ápolásának szentelje hátralevő életét) a bolsevikok 1918-ban júliusában meggyilkolták, s 1992-ben az Orosz Ortodox Egyház szentté avatta.⁴ Ugyanakkor már előtte ökümenikus szentként tisztelték, minthogy 1988-ban az ő szobra is odakerült

⁴ van den BERCKEN 2003, 200.

a Westminster Abbey nyugati kapujának szoborgalériájába, a 20. századi szentség példaképei közé.⁵ A szintén mártírként ábrázolt, 1918. július 17-én meggyilkolt cári család tagjait 2000-ben avatta szentté az Orosz Ortodox Egyház, mint az ateista bolsevik rendszer áldozatait (több mint ezer másik személlyel együtt), bár a cári családot az ún. Külföldi Orosz Egyház már 1981-ben kanonizálta.⁶

Mi áll az itt elemzett ikon keletkezésének hátterében Szent Szavva halálának 600. évfordulóján túl? Sztorozsevi Szent Szavvának mint a Romanovok patrónusának a mai kultusza egyértelműen a monarchikus hatalom eszméjének oroszországi reneszánszával van kapcsolatban. Ezt jól mutatja az is, hogy 2008 júliusában a cári család kivégzésének 90. évfordulójára emlékezve abban a moszkvai kolostorban került sor egy kerekasztal-beszélgetésre a monarchia oroszországi szerepéről és „a cárok Oroszország számára tett szolgálatáról”, amelyet Sztorozsevi Szent Szavvának szenteltek fel. E kapcsolat egyértelművé tételével kezdődött maga a beszélgetés is, annak egyik szerzetes tagja, Sztjefan igumen részéről.⁷ Az igumen kifejtette, hogy mind II. Miklós és családja, mind Jelizaveta Fjodorovna (tehát az ikonon szereplő mártírok) nagy tiszteletben részesítették Szent Szavvát – hozzátéve, hogy a Romanovok becses családi keresztjében Szent Szavva ereklyéjének egy kis darabja volt.⁸ Azaz a Romanovok abban a különleges kegyben részesültek, hogy égi patrónusuk, az *Isten által kiválasztott cárok közbenjárójának* egyik ereklyéjét családi tulajdonként bírták.

Az ikon a mártírokként tisztelt cári családon kívül olyan uralkodókat is ábrázol, akik nem tartoznak az orosz egyház szentjeinek sorába. Ami a szentté nem avatott uralkodóknak az ikonon való ábrázolását illeti, ebben a vonatkozásban fontos, hogy az orosz egyház 1551-es zsinata helybenhagyta azt a gyakorlatot, mely szerint megengedett *élő személyeket, köztük az egyházi hierarchia tagjait és uralkodókat ábrázolni az ikonokon.*⁹ A 17. századból, különösen annak második feléből több példa van arra, hogy az uralkodócsalád *élő tagjainak*, különösen pedig a *cároknak az egyértelműen felismerhető képe* jelenik meg egyes ikonokon.¹⁰ Az élő cárok felismerhető ábrázolása az ikon szakrális terében azért nagy fontosságú, mert az ortodox teológia szerint a megfelelően megfestett ikonon a Szentlélek lakozik. Továbbá, minthogy az ikonábrázolás koncepcionális eleme a földi téren és időn való kívülállás ki-

⁵ van den BERCKEN 2003, 200.

⁶ van den BERCKEN 2003, 200.

⁷ Monarhicseszkaja igyeja. Isztorija i perszpektyivi. <http://www.sorokinfond.ru/index.php?id=529>

⁸ Monarhicseszkaja igyeja. Isztorija i perszpektyivi. <http://www.sorokinfond.ru/index.php?id=529>

⁹ SZTOGLAV 306.

¹⁰ van den BERCKEN 2003, 184–195.

fejezése¹¹ – ezért hangsúlyozottan illogikus például az épületek ábrázolása az ikonokon¹² –, így az élő, földi időben és térben létező uralkodó az ikonon mintegy „összemosódik” az örökkévalóság vizuális megjelenítésével. Az efféle ikonok ezért egyértelműen *a cár és a dinasztia szakralizációját célozták*,¹³ és az isteni jogalap kifejezésének fontos eszközei voltak. Ennek egyik kiváló példája Szimon Usakov 1668-ban készített ikonja, amely két elnevezés alatt lett ismert „*Az orosz állam fájának elültetése*”, „*A Vlagyimiri Istenszülő ikon dicsőítése*”.¹⁴ Usakov ikonja többek között azért érdekes, mert az imént említett folyamat fontos 17. századi állomását jelenti,¹⁵ s egyúttal megadja a téma hosszútávú kontextusát. (1. kép)

Az ikonon megfestett élő személyek a kép alsó részén helyezkednek el, a Kreml világosan felismerhető tornyainál: Alekszej cár, élethű arcvonásokkal ábrázolva a bal oldalon (a Megváltó kapujánál), míg Alekszej felesége, Marija (stilizált ábrázolása) a jobb oldalon (a Szent Miklós kapunál);¹⁶ a cárné mellett a cári pár két fia, az 1667-ben hivatalosan bemutatott trónörökös, Alekszej cárevics, illetve öccse, Fjodor állnak. Alekszej cár magához Krisztushoz, míg felesége és két fia az Istenszülőhöz imádkozik.¹⁷ Ráadásul mindegyik élő személyt dicsfényvel ábrázolja az ikon, ami elvileg csak a szenteknek járt ki, de Bizáncban is szokásban volt ez az uralkodók esetében.¹⁸

A cári család élő tagjai közé Moszkva hatalmának egykori megalapozói ékelődnek: Iván Kalita (1325–1341) nagyfejedelem (jobbról) ülteti, Péter metropolita (1308–1326) pedig (balról) öntözi azt a majdan *két főágra* szétváló növényt, amelyet a mellettük levő felirat *szőlőtő*ként említ, más feliratok viszont a *fa* megnevezéssel illetnek. A *szőlőtő* szimbolikus jelentése nem más, mint maga az *egyház*, amit jelen esetben az Uszpenszkij Székesegyház felismerhető ábrázolása konkretizál. A székesegyház, melynek alapjait valóban az említett két személy fektette le, később az orosz cárok koronázótemploma lett. A fa alakú *szőlőtő*nek azonban van egy másik, kozmológiai jelentése is:

¹¹ ANTONOVA 2010, 135.

¹² USZPENSZKIJ 2003, 126.

¹³ TARASOV 2002, 284.

¹⁴ Az ikonon mind a festő neve, mind a készítés dátuma megtalálható – ez utóbbi különösen ritka volt a korban.

¹⁵ Az ikon részletes elemzésére ehelyütt nem térek ki, mindössze azokat az elemeket emelem ki, amelyek a bevezető szempontjából, főként az eddigiekben leírtakkal összefüggésben lényegi jelentőséggel bírnak. Az ikon (méretei: 105x62 cm) eredetileg egy moszkvai (a Vörös térhez közeli) kis templom ikonosztázanak részét képezte. Ma a Tretyakov Képtárban található.

¹⁶ Az említett tornyokon a kapuk felett Krisztus illetve Szent Miklós ikonjai állnak.

¹⁷ THYRÉT 2001, 75.

¹⁸ HUGHES 2001, 228.

1. kép: Szimon Usakov, Az orosz állam fájának elültetése/A Vlagyimiri Istenszülő ikon dicsőítése című ikonja

ez pedig a *világfa*,¹⁹ amely összeköti a földi és az égi világot, és ebben az értelemben a templom párhuzamának tekinthető, hiszen szimbolikus értelmezése szerint a templomnak is ugyanez a funkciója.

A fa alakú szőlőtőn nemcsak szőlőfürtök, hanem különös módon rózsák is láthatók – a rózsa nemcsak a Paradicsom, hanem a középpontban levő Istenszülő, Mária jelképe is, az ikon központi részét uraló (az ún. meghatódott Istenszülő típusba tartozó) Mária ábrázolás mintájául pedig az orosz nemzeti ikonoknak tekinthető ún. Vlagyimiri Istenszülő ikon szolgált.

A bal oldali medalionokban dicsfénnel ábrázolt személyek között (alulról felfelé haladva) szentként tisztelt metropoliták és pátriárkák láthatók, míg a felső három ábrázolásban a Rurikovics *dinasztia* szintén szentként tisztelt *két utolsó tagja*, Fjodor cár (1584–1598) és (legfelül) Dmitrij cárevis (meghalt 1591),²⁰ valamint minden bizonnyal az első Romanov uralkodó, Mihail cár (1613–1645) Alekszej cár apja foglal helyet (közvetlenül a bal oldali angyal alatt).

A fa másik, jobb oldali ágán kolostori szentek, másrészt ún. szent félkegyelműek sorakoznak (a három felső medalionban) szintén a szenteknek kijáró dicsfénnel ábrázolva. A kolostori szentek között ott találjuk Szerгий Radonyezsszkijt (a cáreviscek feletti második medalionban) mellette pedig jobbra, tekintettel arra a jelentőségre, amelyet Alekszej cár számára játszott, természetesen magát Sztorozsevi Szent Szavvát is.

Az ikonon látható fa nem családfa, bár a Rurikovics dinasztia egyes tagjai és az első Romanov uralkodó is szerepelnek rajta, hanem az ún. Jessze-fája motívum adaptációja.²¹ A Jessze-fajaként ismert, mind a nyugati, mind a keleti keresztény művészetben elterjedt ikonográfai téma (gyakran szőlőtő formájában) Krisztus felmenőit ábrázolja, ahol a fa Dávid apjának, Jesszének (Isai) az ágyékából nő ki, tetején pedig vagy Krisztus, vagy Mária és Krisztus látható. Ennek mintájára uralkodói családfa ábrázolások is készültek, melyek jelentősége abban áll, hogy „a karizmatikus uralom transzperszonális jellegét” (mondhatjuk, a dinasztia Isten által adott örökletes hatalmát) fejezik ki, minthogy a Jessze-fája „földi tükörképét jelentik”.²² Az ilyen típusú családfa ábrázolásokon, mint az itt látható szerb Nemanjida dinasztia családfáját ábrázoló 14. századi freskón, Jessze helyét értelemszerűen a dinasztiaalapító foglalja el, de csúcán Krisztus áll. (2. kép)

¹⁹ CSUBINSZKAJA 1985, 292.

²⁰ Ő nem ült trónon, de az ő nevében léptek fel a 17. század elején az álcárok.

²¹ KÄMPFER 1978, 242.

²² KÄMPFER 1978, 242.

Usakov ikonja, amint arra a kutatás rámutatott, adaptáció: a kép tetején szintén maga Krisztus látható, de a dinasztia tagjai mellett, amint arra utaltam, orosz szentek láthatók a fa ágain. Az ábrázolás ugyanakkor erős barokk hatást tükröz, és rokonságban áll a kortárs nyugati kultúrkörből ismert Jessze-fája ábrázolásokkal. (Lásd pl. a gyöngyöspatai Jessze-oltárt!)

Számunkra most nem az fontos az ikon politikai üzenetéből, hogy hiányzik róla az éppen hivatalban levő pátriárka, aminek oka az, hogy Alekszej cár Nyikon pátriárkával való konfliktusának lezárulása után – ez Nyikonnak a pátriárkai tisztségéből való eltávolításához vezetett 1666-ban – maga alá gyűrte az orosz egyházat. Az ikon jelentősége a könyv témája szempontjából röviden összefoglalva a következő: a fővárossal, Moszkvával jelképezett orosz cárság különleges isteni kegyelem alatt áll, s a Megváltás záloga a cár népe számára az orosz szenteknek (köztük a dinasztia védőszentjének) valamint az Istenszülőnek a közbenjárásában, nem utolsósorban pedig a régi és az új dinasztia tagjainak kegyességében és imáiban rejlik – beleértve az éppen regnáló cárt és családját.

Az itt elemzett két ikonban tehát számos közös pont fedezhető fel: ezek közül a legfontosabb pedig az Isten által adott örökletes hatalom elve, ami egyben átvezetésként szolgál a historiográfiai áttekintéshez is.

2. kép: A Nemanjićak családfája a koszovói Visoki Dečani kolostor freskóján